

Євмін А. М.,
здобувач

Національної академії прокуратури України

ПРАВОВА ПРИРОДА КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. У статті розглядається правова природа касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. Коротко описується сукупність вітчизняних нормативно-правових актів, а також міжнародних документів, якими регулюється кримінальне провадження в суді касаційної інстанції. Визначаються недоліки вітчизняного регулювання перегляду судових рішень у касаційному порядку.

Ключові слова: кримінальне провадження, перегляд судових рішень, касаційна інстанція, вітчизняне та міжнародне законодавство, правова природа.

Постановка проблеми. Кожна людина має право на судовий захист. Це право гарантоване нормами національного й міжнародного законодавства та полягає в безумовному забезпеченні захисту прав, свобод та законних інтересів людини незалежним і безстороннім судом [3]. М.Р. Аракелян зазначає, що зміст цього права складається з таких елементів: доступність правосуддя; право на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення; незалежність і неупередженість суду; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; право на захист; публічність судового розгляду; розгляд справи в найкоротший строк, що передбачений законом [1 с. 19].

Проте судді, припускаючись значних помилок, не завжди приймають справедливе рішення. Це пов'язано з високим рівнем завантаженості суддів, відсутністю необхідного досвіду тощо. У зв'язку із цим кримінальним процесуальним законодавством України вже досить тривалий час передбачається інститут перегляду судових рішень, одним із видів якого є провадження в суді касаційної інстанції. Проте внаслідок прийняття 13 квітня 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу України [6] (далі – КПК України 2012 року) цей вид перегляду судових рішень зазнав змін, а тому потребує продовження наукового дослідження в частині того, що слід розуміти під ним. Адже безперечним є те, що будь-яке вдосконалення того чи іншого інституту кримінального провадження не повинно призвести до втрати його сутності, а саме тих основоположних ідей, які слугували причинами його виникнення, подальшого збереження та розвитку.

Актуальність теми статті. Після прийняття КПК України 2012 року збереглися три види судових проваджень, предметом діяльності яких є перегляд рішень, що набрали законної сили: провадження в суді касаційної інстанції, у Верховному Суді України та за нововиявленими обставинами. Водночас найбільшої уваги заслуговує перегляд судових рішень у касаційній інстанції, оскільки саме касаційне оскарження судових рішень є однією з останніх національних гарантій відновлення, захисту та реалізації прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Положення щодо касаційного перегляду судових рішень у кримінальному провадженні опрацьовували в різні періоди часу такі вітчизня-

ні дослідники кримінальної процесуальної діяльності: І.В. Вернидубов, Ю.М. Грошевий, Є.Г. Коваленко, О.Ю. Костюченко, Р.А. Куйбіда, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, М.М. Михесенко, В.В. Молдован, Г.М. Омеляненко, Н.П. Сиза, М.І. Сірий, В.П. Шибік та інші.

Однак слід вказати, що дослідження цих вчених ґрунтувалися на положеннях Кримінально-процесуального кодексу України, який (зі змінами) діяв на теренах нашої держави з 1960 року [7] (далі – КПК України 1960 року). Тоді як з 20 листопада 2012 року в Україні набув чинності новий КПК, що запровадив дещо інший порядок кримінальної процесуальної діяльності, у тому числі під час перегляду судових рішень у касаційному порядку.

Мета статті. Завданням дослідження є визначення правової природи провадження в суді касаційної інстанції на підставі положень КПК України 2012 року, а також міжнародних документів, які стосуються права оскаржити судові рішення в касаційній інстанції, а також встановлення недоліків вітчизняного нормативно-правового регулювання перегляду судових рішень у касаційному порядку.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи норми національного та міжнародного права, ми дійшли висновку, що касаційне оскарження рішень суду передбачено невеликою кількістю нормативно-правових актів. Зокрема, це закріплено:

– у ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, відповідно до якої кожен, кого засуджено за вчинення кримінального правопорушення, має право на перегляд його справи судом вищої інстанції;

– у ч. 5 ст. 14 Положення Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, що закріплює: «Кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження й вирок були переглянуті вищою судовою інстанцією згідно із законом»;

– у п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України, а саме право кожного на касаційне оскарження рішень суду як одне з базових положень здійснення судочинства. Роз'яснюючи це положення Основного Закону, В.Е. Теліпко вказував, що встановлення такої важливої засади судочинства на найвищому нормативному рівні має на меті забезпечити виправлення судом вищої інстанції помилок і порушень вимог закону, допущених під час кримінального провадження, гарантування прав і охоронюваних законом інтересів учасників судового процесу, утвердження законності й справедливості в кримінальному судочинстві. Водночас право на оскарження судового рішення є засобом судового нагляду з боку касаційної інстанції за діяльністю судів нижчого рівня [12, с. 126];

– главою 32 («Провадження в суді касаційної інстанції») розділу V («Судове провадження з перегляду судових рішень») КПК України 2012 року;

– ст. 14 Закону України від 7 липня 2010 року «Про судустрій та статус суддів», відповідно до якої учасники судового процесу та інші особи у випадках і порядку, встановлених процесуальним законом, мають право на апеляційне та касацій-

не оскарження судового рішення, а також на перегляд справи Верховним Судом України [11].

Переходячи до питання правової природи провадження в суді касаційної інстанції, спочатку зазначимо, що в КПК України 1960 року касаційному провадженню була присвячена окрема глава. Під цим інститутом розумілася самостійна стадія кримінального процесу, сутність якої полягала в перегляді (перевірці) за касаційною скаргою сторін чи касаційним поданням прокурора рішень місцевих судів, що набрали законної сили, та рішень апеляційних судів, постановлених ними як судами першої чи апеляційної інстанції, які не набрали законної сили [4, с. 435].

Стосовно тих рішень суду, які безпосередньо переглядалися в касаційному порядку в період дії КПК України 1960 року, то ними були: 1) вироки, ухвали й постанови апеляційного суду, постановлені ним як судом першої інстанції; 2) вироки й постанови апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку; 3) вироки місцевих судів, постанови (ухвали) цих судів у справах про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру, інші постанови (ухвали), які перешкоджають подальшому провадженню в справі, ухвали апеляційного суду, постановлені щодо цих вироків, постанов (ухвал), крім випадків, коли апеляційною інстанцією зазначені рішення скасовано, а справу направлено на нове розслідування чи новий судовий розгляд [7].

Водночас із набранням чинності КПК України 2012 року касаційне провадження набуло дещо іншого вигляду. Так, знову-таки, це є стадія кримінального процесу, у якій суд вищого рівня перевіряє за касаційними скаргами судові рішення апеляційних судів і ухвали апеляційних судів, постановлені щодо цих вироків, які набрали законної сили [8, с. 27]. Проте, як вказує Л.В. Юрченко, основними відмінностями правового регулювання касаційного оскарження рішень за КПК України 1960 року та КПК України 2012 року стало те, що згідно з новим вітчизняним кримінальним процесуальним законодавством перегляду в касаційному порядку підлягають лише рішення суду першої інстанції, які були переглянуті в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановленні щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції. Виключення складають ухвали слідчого судді, а також ухвали суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу, що в касаційному порядку не оскаржуються [13].

Також відзначимо, що зазнав зміни й порядок та строки касаційного провадження. Адже, якщо КПК України 1960 року визначав строк подачі касаційних скарг на вироки та постанови апеляційного суду протягом одного місяця з моменту проголошення вироку чи оголошення ухвали чи постанови, а на судові рішення місцевих судів – протягом 3 місяців із моменту набрання ними законної сили, то КПК України 2012 року встановлює один строк подачі касаційних скарг на судові рішення – три місяці з моменту проголошення судового рішення.

Відповідно до ч. 1 ст. 426 КПК України 2012 року касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції – Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, на відміну від КПК України 1960 року, за яким касаційна скарга на вироки й постанови апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку, подається через суд, який постановив вирок чи виніс ухвалу або постанову [6]. Касаційна скарга разом з її копіями та додатками в кількості, необхідній для надіслання сторонами кримінального провадження та іншим учасникам судового провадження (вимога щодо копій касаційної скарги не поширюється на засудженого, який тримається під вартою), подається безпосередньо до суду касаційної

інстанції. Якщо касаційна скарга надійшла до суду першої або апеляційної інстанції, де знаходяться матеріали кримінального провадження або перебували (у разі подання касаційної скарги до суду апеляційної інстанції після повернення останнім таких матеріалів до суду першої інстанції), то суд невідкладно (у день отримання або наступного дня) повертає її скаржникові з роз'ясненням встановленого законом порядку звернення до суду касаційної інстанції [5, с. 341].

Важливим нововведенням у кримінальне процесуальне законодавство є інститут письмового касаційного провадження. Він полягає в тому, що перегляд судових рішень у касаційній інстанції може здійснюватись за відсутності всіх учасників, якщо всі учасники судового провадження заявили таке клопотання. Зазначимо, що письмове касаційне провадження може здійснюватись за наявності певних умов: 1) особа, яка подала касаційну скаргу, безпосередньо в ній або в доданому до касаційної скарги клопотанні вказала про своє небажання бути присутньою під час касаційного розгляду; 2) особа, яка подала заперечення на касаційну скаргу, безпосередньо в такому запереченні або в доданому до нього клопотанні вказала про те, що вона не бажає брати участь у касаційному провадженні, або нічого не зазначила про це у своєму запереченні; 3) участь таких учасників судового провадження відповідно до вимог процесуального закону не є обов'язковою; 4) відсутні підстави для прийняття судом касаційної інстанції рішення щодо обов'язкової участі учасника судового провадження; 5) сторони судового провадження були вчасно повідомлені про місце, дату та час касаційного розгляду, але до його початку повідомили про своє небажання бути присутніми під час його розгляду або не з'явилися в судові засідання та не повідомили про причини своєї неявки. Лише за сукупності вказаних умов можливе письмове касаційне провадження.

Варто підкреслити, що не всі вітчизняні науковці позитивно відгукуються з приводу передбаченого письмового касаційного провадження, оскільки, на їх думку, це може порушувати права учасників.

Водночас ми схилиємося все ж таки до протилежної точки зору. Пов'язано це з тим, що такий вид провадження певною мірою спрощує процедуру касаційного оскарження судових рішень (подання касаційної скарги безпосередньо до суду касаційної інстанції; можливість здійснення письмового касаційного провадження), а тому дає змогу економити час і кошти. Крім того, слід зазначити таке: 1) законодавством закріплена гарантія забезпечення прав учасників провадження (лише за наявності клопотання всіх учасників провадження перегляд судових рішень можливий за їх відсутності); 2) це значно скорочує процедуру оскарження судових рішень [2, с. 217]. Крім того, Рекомендація № 6R(87)18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 17 вересня 1987 року «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» визнає допустимим використання письмового провадження як дієвого інструмента спрощення провадження [9, с. 117].

Що ж до недоліків КПК України 2012 року в частині правового регулювання касаційного провадження, то відмітимо, що главою 32 КПК України 2012 року не закріплено положення про можливість прийняття касаційним судом нових документів, яких не було в матеріалах кримінального провадження. Адже це має важливе значення під час спрощування чи ствердження доводів учасниками кримінального провадження, тому вважаємо за необхідне законодавчо закріпити таке положення.

Крім того, під час дослідження проблемних питань кримінального провадження в суді касаційної інстанції звертають на увагу роз'яснення вищих судових органів України. Зокре-

ма, Постановою Пленуму Верховного Суду України № 8 від 12 жовтня 1989 року «Про практику розгляду судами України кримінальних справ у касаційному порядку» роз'яснювалися основні положення касаційного перегляду судових рішень, також було звернено увагу на проблемні питання, які виникають під час касаційного провадження [10]. Водночас особливістю є те, що ця постанова не відповідає чинному кримінальному процесуальному законодавству, оскільки відсилає до положень КПК України 1960 року. У зв'язку із цим виникає питання щодо можливості її використання в практичному житті тоді, коли діє вже КПК України 2012 року. Тобто після прийняття КПК України 2012 року виникла гостра необхідність у новому роз'ясненні вищими судовими органами нашої країни положень нового кримінального процесуального законодавства. Важливе місце в цьому посідають роз'яснення у формі інформаційних листів Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, оскільки на підставі них, також:

- можна зрозуміти «внутрішню сутність» касаційного провадження з урахуванням вимог КПК України 2012 року;
- роз'яснюють норми кримінального процесуального права в частині оскарження рішень суду в касаційному порядку;
- певною мірою усувають недоліки законодавства, що регулює кримінальну процесуальну діяльність.

Висновки. На підставі проведеного аналізу, робимо такі висновки: по-перше, перевірка законності й обґрунтованості вироків є найважливішою формою діяльності касаційних інстанцій, яка дозволяє виправляти допущені судами та органами розслідування помилки; по-друге, суди касаційної інстанції переважно забезпечують виконання вимог закону й правильно орієнтують суди на неухильне дотримання вимог закону під час розгляду матеріалів кримінального провадження в судах першої та апеляційної інстанції; по-третє, перегляд судових рішень у касаційній інстанції регулюється невеликою кількістю нормативно-правових актів.

Література:

1. Аракелян М.Р. Забезпечення конституційного права людини на захист прав і свобод судом / М.Р. Аракелян // Право України. – 2006. – № 3. – С. 19–21.
2. Власова А.П. Упрощення уголовного правосуддя / А.П. Власова, В.П. Бахин // Науковий вісник Національної академії ДПС України. – 2010. – № 4(51). – С. 217–219.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Кримінальний процес : [підручник] / за ред. Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 2. – 664 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI / Офіційний веб-портал Верховної Ради

- України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року № 1001-05 [втратив чинність] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
 8. Молдован А.В. Кримінальний процес України : [навч. посіб.] / А.В. Молдован, С.М. Мельник. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.
 9. Рекомендация № R(87)18 Комитета министров государствам-членам относительно упрощения уголовного правосудия, принятая Комитетом министров Совета Европы 17 сентября 1987 года // Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. – М., 1998. – С. 116–122.
 10. Постанова пленуму Верховного Суду України № 8 від 12 жовтня 1989 року «Про практику розгляду судами України кримінальних справ у касаційному порядку» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-89>.
 11. Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
 12. Теліпко В.Е. Науково-практичний коментар до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» / В.Е. Теліпко, В.В. Молдаван. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 528 с.
 13. Юрченко Л.В. Особливості касаційного провадження за новим КПК України / Л.В. Юрченко // Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Ірпінь : ІФЮА, 2012. – С. 358–359.

Евмин А. Н. Правовая природа кассационного обжалования судебных решений в уголовном производстве

Аннотация. В статье рассматривается правовая природа кассационного обжалования судебных решений в уголовном производстве. Кратко описывается совокупность отечественных нормативно-правовых актов, а также международных документов, которыми регулируется уголовное производство в суде кассационной инстанции. Определяются недостатки отечественного регулирования пересмотра судебных решений в кассационном порядке.

Ключевые слова: уголовное производство, пересмотр судебных решений, кассационная инстанция, отечественное и международное законодательство, правовая природа.

Evmin A. Legal nature of cassation in criminal procedure

Summary. The legal nature of cassation in criminal procedure is researched in the article. The total sum of national regulatory acts and international normative legal acts that regulate criminal process within cassation are described briefly. National defective reasons of revision of judgments within cassation are determined as well.

Key words: criminal process, revision of judgments, cassation, national and international legislation, legal nature.